Még mielőtt a vásárlókönyv hónap végi bemutatása képében közelgő hógörgeteg lezúdult volna, Páka Zsófi néni volt szíves lefáradni a hegyről a nagykocsmába s előadni a maga gyógyíthatatlan náthás hangján mindazt, amit az ember lánya keresztény lélekkel nem tud már elnézni tovább.

A most már mindkét részről konokan folyó küzdelem e fordulóján ment határozatba, hogy az öregasszonyt nem hagyják magára, azaz szabadjára a házban. Az a szívós kis rác asszony ismét bejött a faluba a fia segítségére. Ő sütötte ki, hogy valami megbízható személlyel küldöznék ki naponként az ételt a mamának. Jó arra valami gyerek is. A fiatalasszony öccsére esett a választás. Már nyárelő volt, az iskolazárás ideje. A fiú akkor végezte, bizony már, a hatodikat, az utolsót. De még vékony volt a pörölyre.

Maga a fiatalasszony kocsizott el érte. Hirtelen indult útnak, nagy sebbel-lobbal. Férje meglepetve nézte. Piroska néha napokig nem szólt bele mostanában a közös gondba. Aztán egyszerre úgy belevetette magát, mintha közvetlen életveszélyt kellett volna elhárítania.

(Folytatása következik.)

Martin József

SZABÓ ZOLTÁN ÉS A SZELLEMI HONVÉDELEM*

„On l'appelait tous par son prénom, et tous amaient tendrement le 'personnage' qu'il fut aussi, contradictoire et fascinant: séducteur pudibond, croyant agnostique (ou inversement), idéaliste pratique, indolent énergique gentleman collectionneur…"

(Gyula Sipos)

Egy Budapesten rendezett, 2012-es kora nyári konferencia egyik résztvevője kétszer is határozottan leszögezte: Szabó Zoltán „baloldali" volt. Elgondolkodtam, majd – ahogy szoktam – nálam okosabbnak tartott embereket is megkérdeztem. Ha a Horthy-korszak koordináta-rendszerébe helyezzük az 1912-ben Budapesten született, a népi irodalom falukutató mozgalmába két ismert művével huszonévesen berobbant szerzőt, akkor ez

* Ez a szerkesztett szöveg szolgált a párizsi Magyar Intézetben az író születésének centenáriumi évében, 2012. október 9-én rendezett konferencia francia nyelvű előadásának alapjául. A tanulmányban és az előadásban mindvégig a *Magyar Nemzet*ben megjelent szövegekre támaszkodtam, de helyénvaló megjegyezni, hogy Szabó Zoltánnak a *Magyar Nemzet*ben megjelent cikkeit – 1939. április 9-én közölte a napilap az elsőt, 1944. február 27-én az utolsót – kötetben is közreadták Szellemi Honvédelem címmel. A kötetet – Szabó Zoltán Összegyűjtött munkái-nak második darabjaként – a Héttorony Kiadó jelentette meg, évszám nélkül, sajtó alá Kenedi János rendezte, Markwarth Ágnes szerkesztette, a bibliográfiát Gyurgyák János állította össze, az előszót András Sándor írta. És végül röviden a szellemi honvédelem írásmódjáról. A források háromféleképpen jelölik; a lapban a rovatcím mindig: **S**zellemi **h**onvédelem, amikor a mozgalomról esik szó: **S**zellemi **H**onvédelem (amint például Márciusi Front), amikor pedig a fogalomról, köznévként, mintegy általában írnak, akkor többnyire **s**zellemi **h**onvédelem.

kétségkívül igaz. Ezt be kellett látnom, de a kétely ott maradt bennem, s nem csak azért, mert eleve ódzkodom a megfellebbezhetetlen s kizárólag a politikai hovatartozást rögzítő ítéletektől. A továbbiakban a Szellemi Honvédelem példáján és az életkora szerint ifjú, ám különben lélegzetelállítóan érett és bölcs Szabó Zoltán megnyilatkozásain keresztül azt próbálom bemutatni, hogy mai politikai kategóriáink érvénytelenek az 1938. augusztus 25-én megindult *Magyar Nemzet* fiatal publicistájának értékelésekor, s ha érvényeset próbálunk róla mondani, akkor érdemes felhagyni ezekkel a tisztán politikai besorolásokkal. Igyekszem azt is világossá tenni, hogy a *Szellemi honvédelem* nem pusztán egy napilap – a *Magyar Nemzet* – rovata volt, hanem ennél jóval szélesebb elgondolás, s ennek a szolgálatába állította az alapító Pethő Sándor az egész újságot, illetve az ezen a címen kiadott, ma már könyvészeti ritkaságnak számító 1940-es naptárt.

A *Geistige Landesverteidigung*, vagyis a *Défense Nationale Spirituelle* olyan idea, amelynél keresve sem találhattak jobbat, pártolnivalóbbat mindazok, akik röviddel az Anschluss és a Szudéta-vidék bekebelezése után aggódni kezdtek a fokozódó német nyomás, a magyar nyilasok térnyerése miatt. A mozgalom a harmincas évek elején Svájcban bontakozott ki: hatóságok, intézmények, tudósok, a sajtó és mindenekelőtt civilek, polgárok indították meg a svájci politikai sajátosságok, szokások, hagyományok, valamint a szellemi függetlenség védelmére. Központi elgondolása olyan népközösség megteremtését célozta meg, amely áthidalja az osztályellentéteket, és egyfajta zárt svájci identitást hoz létre; ebben a „sorsközösségben" a kulturális különbségek és a svájci négynyelvűség egyaránt megmaradna. Hitler hatalomra jutása, valamint a Harmadik Birodalom terjeszkedése nyomán a svájci mozgalom határozottan antináci, németellenes jelleget öltött. Kevéssé köztudott, hogy a *Geistige Landesverteidigung*nak nem vetett véget a nácik bukása, a mozgalom a hidegháború körülményei között újjáéledt, s ekkor markánsan kommunistaellenes éllel védte az alpesi ország demokratikus értékeit. Vagyis Tell Vilmos országának karakteres politikai és szellemi irányzata nem egyszerűen antifasiszta, hanem antitotalitárius alapon védelmezte a sokoldalú, több évszázadra visszanyúló hagyományokat. A hidegháború oldódásával a szellemi honvédelem hanyatlásnak indult, de nem teljesen tűnt el a svájci politikai mentalitásból, egyes elemei főként az európai integrációról hullámzó vitákban itt-ott máig feltűnnek.

Az a néhány emlékezés és tanulmány, amely a svájci mozgalom hazai átplántálásával foglalkozik, rendre megemlíti, hogy a *Magyar Nemzet* olvasói a lap egyik harcosan nyilasellenes, egyszersmind mélyen katolikus munkatársa, Katona Jenő révén értesültek a svájci eszméről. Egyik első oldalas vezércikkében maga a főszerkesztő így írt: *„Erről a szabad svájci szellemből kibontakozó eszmei harcról először levelezőink számoltak be lapunk olvasóközönségének. Magának a mozgalomnak eszmei fogalmát vagy inkább vignettáját Katona Jenő írta le a* Magyar Nemzet *hasábjain, hogy azután Szabó Zoltán gondos kertészkedése alatt ez a palánta erős gyökeret eresszen és magas szárba szökkenjen a magyar földben."* (Szellemi honvédelem – szociális honvédelem. *Magyar Nemzet,* 1939. november 26. 1. o.) Mint más helyütt 1939. szeptember 1. óta, ebben a vezércikkben is nyoma van a szigorodó háborús cenzúrának, nem tudjuk, hogy *„az ősi kantonok szellemi légköre"* után mi következett volna, de azt igen, hogy a Rütli-mező „termését", vagyis a svájci rendszert *„a világ legeszményibb és legtökéletesebb paraszti és polgári demokráciája"*-ként Pethő igen nagyra becsülte. Azt írta a főszerkesztő, hogy *„levelezőink"*: Katona Jenő ugyanis csak alkalmi – mai szóval: kiküldött – tudósító volt, ám működött Zürichben P. szignóval állandó tudósító is. (A *Magyar Nemzet* saját adata szerint Zürichen kívül még kilenc [!] külföldi nagy-, illetve fővárosban volt saját tudósítója a lapnak. – A „MN" külföldi hírforrásai. *Magyar Nemzet,* 1939.

december 3. 3. o.) Ennek köszönhetően ezekben a hónapokban Svájc – a korabeli nagyhatalmakat nem számítva – az egyik legtöbbet szereplő ország a lap hasábjain. Elég csak címeket sorolni: „NÉPHÁBORÚVAL" AKAR VÉDEKEZNI SVÁJC EGY TOTÁLIS TÁMADÁS LEHETŐSÉGE ELLEN (sz. n., berni keltezéssel, a *MN* tudósítójától, 1939. július 29. 6. o.), P. szignóval rövid tudósítások például a rémhírterjesztők elleni harcról (1939. december 21. 5. o.), arról, hogy a svájci nyilasok nem lehetnek államhivatalnokok (1939. november 25. 3. o.) vagy éppen arról, hogy három fiatal német repülő hogyan „disszidált" Franciaországon át Svájcba (1939. december 5. 7. o.). Mindenképpen megemlítendő, hogy a zürichi tudósító – szignó nélkül – csaknem egész oldalas írásban számolt be a *Geistige Landesverteidigung* történetében máig számon tartott zürichi kiállításról (1939. július 6. 7. o.). (*„A Landesausstellung politikai tett: négymillió svájci polgár tüntetése a maga ősi földje és ősi életformája mellett."*) Az augusztus 19-i keltezésű tudósítás szerint *„a hazaszeretet szimfóniájának"* nevezett kiállítás sikere minden várakozást felülmúlt, *„nincs az a svájci, aki meg nem nézte"*. Zsurnaliszta szempontból érdekes: ez a kéthasábos tudósítás alá van írva, szerzője: P. Ábrahám Ernő, föltehetően azonos a sokszor előforduló P.-vel (ZÜRICH KÉT ARCA. 1939. augusztus 19. 6. o.).

Egy példamutatóan védekező kis ország képe bontakozhatott ki az egykori olvasók előtt, vagyis Pethő mintegy előkészítette az újsághasábokat a *Szellemi honvédelem*nek mint rovatnak a befogadására. Valójában még lapjának nyilvánossága előtt is bevallotta 1939. augusztus 13-i vezércikkében: „A szellemi honvédelem, *amely e lap hasábjain indult el közel egy esztendeje* [kiemelés tőlem – M. J.], *s amelyet ma rendszeresen és hivatottan Szabó Zoltán rovata is művel, kétségkívül nagy értelmi felvilágosodást és lelki tisztulást hozott."* (Pethő Sándor: SZELLEMI HONVÉDELEM ÉS EGYEBEK. *Magyar Nemzet,* 1939. augusztus 13. 1–2. o.) Pethő tehát jószerivel a csaknem egy évvel korábban megindított lapot teljes egészében egyfajta „szellemi honvédelemnek" szánta, s ebben lelt kiváló szövetségesre a fiatal, de már országos hírű, művelt íróban, Szabó Zoltánban. Aki 1939. április 9-én mutatkozik be a *Magyar Nemzet* olvasóinak egy szinte szerelmes vallomással a magyar tájak iránt; későbbi könyvének, a SZERELMES FÖLDRAJZ-nak előképét fedezhetjük föl nagy gyönyörűséggel ebben a terjedelmes írásban. (Thomas Mann LÜBECK ALS GEISTIGE LEBENSFORM című tanulmányát idézve írt arról, hogy vannak magyar városok is, amelyek *„nem is oly régi, de szépen kialakult életformát"* őriznek; s a befejezés: *„a táj nemcsak hegy, fa s füvek együtt. Hanem haza is, magyarság is és élet is".*) A lapban ettől kezdve rendszeresen publikáló Szabó Zoltán JÁMBOR SZÁNDÉK címmel három cikket tett közzé a szellemi honvédelem szükségességéről (1939. június 18. 11. o.), tervéről (1939. június 25. 13. o.) és módszereiről (1939. július 2. 9. o.). Kiindulópontja az Anschluss, noha magát a kifejezést nem írta le: *„A becsületes magyar 1938 márciusában a forradalmas reformkövetelés állapotából a szabadságharcos nemzetvédelem állapotába jutott."* Egy lelki szabadságharcos és önvédelmi mozgalomra van szükség, amely felszabadítja a magyart a magyarban, Zrínyi, Széchenyi és Ady példájával. Az értelmiségi rétegben *„az idegen alapozású nacionalizmust"* át kell építeni *„a magyar hagyományok és magyar emlékek talajára"*. Szabó a „népről" már most sem felejtkezik el – pár hónap múlva jóval konkrétabbá válik e fogalom –, kifejtvén, hogy tudatosítani kell a hazát, a magyar magatartást, geopolitikai helyzetünket, és teendő még a nép *„pártfölöttiek által való politikai kiművelése"*. A „pártfölöttiség" mint gondolat ezúttal is jelen van tehát. És hogy mindezt miként lehet elérni? Íme, a mozgalom meghatározása: *„Mindezek egy »szellemi honvédelem« megszervezése útján érhetők el, mely alatt a magyarság »nemzeti tulajdonságainak« védelmét, felszabadítását és propagálását értem."* („JÁMBOR SZÁNDÉK". 1. A SZELLEMI HONVÉDELEM SZÜKSÉGESSÉGE. 1939. június 18. 11. o.) Képletes zárójelben csak annyit jegyzek

meg, hogy ebből a „szellemi leltárból" is kitűnik: Pethő és Szabó mozgalma lényegesen különbözik az 1937. március 15-én zászlót bontó és nagyjából 1938 végéig tartó Márciusi Fronttól, amelyben főként a népiesek balszárnya és centruma, valamint a hazai kommunista mozgalom néhány tagja egészen konkrét politikai követeléseket – a sajtószabadságtól a dunai népek önrendelkezésén alapuló revízióig – fogalmaztak meg a nevezetes 12 pontban. (L. erről bővebben Romsics Ignác tanulmányát a TÖRTÉNELEM, TÖRTÉNETÍRÁS, HAGYOMÁNY című kötetben. Osiris, 2008. 288–296.)

Alapos előkészítés egyengette tehát az utat a *Szellemi honvédelem* első oldalának a megjelenése előtt 1939. július 9-én. A tematika már nemegyszer szerepelt a lapban, a zsurnalisztikai módszer sem volt teljesen idegen: többször előfordult, hogy neves személyiségek idézeteit kötötték egy csokorba a szerkesztők. A *Szellemi honvédelem* rovatcím alatt megjelent oldalak ennek jegyében készültek: amint az első oldalt bevezető rövid jegyzetében Szabó megjegyzi, az egész lap is *„a tisztultabb, hagyományosabb magyarságnak ad hangot"*, a rovatban pedig *„közöljük mindazt, ami magyarabb ételetekhez és a magyarabb magyarság kiművelésére segítheti az olvasót"*. Aki ámulva tapasztalhatta az első hetek oldalait böngészve, hogy milyen gazdag és sokszínű ez az irodalmi örökség: Szabó Zoltán biztos ízléssel válogat a magyar klasszikusoktól, Zrínyi Miklóstól, Széchenyi Istvántól, Berzsenyi Dánieltől, Ady Endrétől, Kemény Zsigmondtól, Petőfi Sándortól vagy a kortárs Illyés Gyulától, Tamási Árontól és másoktól, például ismeretlen szerzőktől magyar népdalt vagy éppen a *„tót kuruc dalát"*. Milyen vezéreszmék köré csoportosulnak ezek az idézetek? Az önjobbítás, önmagunk megerősítése vezető gondolat, amint Zrínyi híres mondása is, hogy *„egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók"*; szinte egymást kérdezik az idézetek, hogy például mi a szükséges, a nemzeti öndicséret vagy a magyar önvizsgálat; a kuruc versek és dalok a *„két pogány közti"* helyzetet idézik föl; Petőfitől azt olvashatta a *MN* vásárlója, hogy *„Borzasztó vasárnapi nép vagyunk! Nekünk mindig ünnep kell..."*, Petőfi országáról viszont Ady azt írta, hogy abban *„volt lélek, alap és szilárdság"*, hagyomány és rend.

Az első hónapok oldalai kifejezetten szépek, változatos tördelésűek, de neves munkájában Vásárhelyi Miklós (FEJEZETEK A MAGYAR NEMZET MÚLTJÁBÓL. In: ÖTVEN ÉV, JUBILEUMI EMLÉKKÖNYV, 1988. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1989. 17–47.) okkal jegyzi meg, hogy ezek az oldalak valójában antizsurnaliszta jellegűek: idézetek sorjáznak egymás mellett, többnyire nagyon ismert szerzők veretes szövegei. A hírlapírói mentalitás azt kérdezi: mi ebben az újdonság? Éppenséggel a szerkesztés, a csoportosítás és persze a politikai szándék, amelyet a kezdeti időkben nem nagyon tudott megkérdőjelezni a cenzúra, hiszen mi lenne kifogásolható az egy-egy gondolat köré rendezett idézeteken, korokon átnyúló bölcsességeken? A gondolat maga azonban a második világháború kitörése után, a cenzúra szigorodásával és a lapterjedelem jelentékeny megnyirbálásával – a szeptember 3-i, vasárnapi szám az egy héttel azelőtti 32 oldal helyett már csak 16 oldalas, a hétköznapi lapok pedig 12 oldalon jelentek meg – egyre gyanúsabbá vált. Szeptember 3-án találkozhatott az olvasó először fehér foltokkal, később ez többször is megismétlődött. Kevesebb szó esik arról, hogy a cenzúra nem csupán az esetleges náciellenes megjegyzésekre vonatkozott, maga Szabó 1962-ben az *Új Látóhatár*ban (282–286. In: Szabó Zoltán: NYUGATI VÁRTÁN, II. Szerk. András Sándor. Osiris–Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2011. 81.) azt írta, hogy *„...utódom még a rovattal is kudarcot vallott. A cenzúra miatt. Ez Wesselényi szózatának a pánszláv veszélyről szóló passzusait húzta ki a legkövetkezetesebben, a maga fasiszta mivoltában. A német–szovjet meg nem támadási egyezmény korát éltük. Különös idők voltak"*. Még a természettudományos hasonlatokra is volt szemük a cenzoroknak; aktualizálható politikai tartalma miatt kifogásolták például, hogy *„a nagy halak megeszik a kis halakat"*.

Ez azonban már 1940 nyara, vagyis a rovat megszűnésének ideje, most ugorjunk vissza 1939 világrobbantó őszéhez. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az emlékezet romlása egy ízben magát Szabót is megtévesztette; előbb idézett cikkében (i. m. 80.) megemlíti, hogy a háború kitörése *után* (kiemelés tőlem – M. J.) rovatot indított a *Magyar Nemzet*ben *Szellemi honvédelem* címszó alatt: a lapszus nyilvánvaló, éppen szeptember elseje hozott fordulópontot – mint egyébként annyi másban is – a rovat életében. Szent István ünnepén a teljes oldalt betöltő rovatban még arról írt Szabó – *„A Szellemi Honvédelem”* aláírással –, hogy a *„nagy magyar halottak fénylő szavainak”* fölidézése immár nem elég, nem elég csupán idézni őket, hanem cselekedni is kell. A cselekvés irányát – nem először, de most már nagyon határozottan – úgy jelöli meg, hogy a *„belső ellenállás frontjába”*, a *„belső szabadságharcra”*, *„a magyar rezisztenciára”* a szellemi honvédelem hívja *„a parasztot és a munkást, a fiatalt és az öreget, az értelmiségi embert és a kétkezi dolgozót”*. Azt a gondolatot fogalmazza meg, amellyel többször, egyre erőteljesebb megformálásban találkozhatunk Pethő Sándor és Szekfű Gyula írásaiban: a parasztság, a munkásság, valamint a középosztály ama részének összefogása, amely az ő pártjukon áll. S hogy a *„magyar ellenállás”* meg a *„magyar reform”* kifejezésekben mit jelent a *„magyar”*, vagyis ki és mi a magyar? Átadom a szót Szabónak (*Magyar Nemzet*, 1939. augusztus 20. 17. o.): *„Nekünk az a magyar, aki nem tud élni másutt, mint egy állami különállásában szabad, lelkileg minden idegen hódítástól független, népét jogaihoz juttató és szegénységét emberséges életbe emelő jövő Magyarországon.”* Nincs mit hozzátenni több mint hetven év múltán sem: ez a magyarságértelmezés túllép minden pártpolitikai és osztálymegosztottságon, mentes a fellengzős nacionalizmustól, még inkább a kirekesztő gondolatoktól.

A cselekvés Rubiconját azonban nem tudta átlépni a rovat, ezt a szeptember 3-i számban maga a szerkesztő vallotta be, azt írván, hogy *„a szellemi honvédelem céljait szolgáló szövetség forma szerint való megalakítását az európai válság miatt még, reméljük, rövid ideig, el kell halasztanunk”*. Ez a remény, mint tudjuk, nem vált be, a rovaton túllépő szerveződésből nem lett semmi, hiába akarták az eredeti terveket – nyilvánvalóan a háború hatására – módosítani. Azt azonban többen tévesen állítják, hogy a rovat nyomban a szeptember elsejei harcok kirobbanása után zsugorodni kezdett, majd meg is szűnt. Ennél azért bonyolultabban alakult a rovat sorsa: szeptember három vasárnapján még teljes oldalt foglal el a *Szellemi honvédelem* – 3-án Kossuth portréja néz az olvasókra, 10-én Juhász Gyula híres versének címe adja a központi gondolatot: MAGYAR TÁJ MAGYAR ECSETTEL –, de a szeptember 24-i szám visszavonhatatlanul jelzi, hogy a rovat túl van a delelőjén, ezúttal csak három hasábon jelenik meg, bár új elgondolással: *„a jövőben a Szellemi Honvédelem új feladataira és a változott viszonyokra való tekintettel nem a magyar múlt több nagyjának írásaiból szedett antológiát fogunk közölni, hanem a magyar politika és irodalom* egy-egy [kiemelés az eredetiben – M. J.] *nagyjának politikai koncepciójából, magyarságról írt nézeteiről és a magyar hivatásról szóló tanításából fogunk összeállításokat közölni...”* – írta a bevezetőben a szerkesztő, hozzátéve, hogy nem az időszerűség szempontja lesz a döntő, hanem az, hogy a koncepciókat híven állítsák az olvasók elé. Ezt meg is teszik: akár Zrínyiről van szó (ezernyi vétkünk között ott sorjázik a részegség, a tunyaság és az egymás gyűlölése), akár Széchenyi tudományos emberfőiről vagy arról a gondolatáról, hogy a magyarnak az előítélet és az *„elbízottság”* a két fő ellensége, akár például Mátyás királyról *(„mindent inkább elszenvedünk, semhogy a magunk és országunk szabadságát elveszítsük”)*. 1939 karácsonyán Szabó fontosnak tartja, hogy rovatában emlékeztessen arra, hogy Rákóczi, amikor a magyar szabadságért harcol, *Mária országának* (kiemelés az eredetiben – M. J.) szabadságáért harcol. Az egykori és mai olvasó számára két sajátosság jellemzi októ-

bertől januárig a *Szellemi honvédelem*-összeállításokat: a korábbinál rövidebbek; terjedelmük háromhasábos, sőt olykor csak kéthasábos vagy annál is rövidebb. Tartalmi sajátosság, hogy a rovatcím alatt az irodalmi összeállítások helyett többször találkozni beszámolókkal a *Szellemi honvédelem* ankétjairól, olvasói levelekkel, munkások, parasztok, tanárok véleményével, ami egyszersmind azt is bizonyítja, hogy a rovat és a benne rejlő gondolatok meglehetős társadalmi visszhangot keltettek. Ennek értékéből mit sem von le az, hogy az év utolsó *Szellemi honvédelem*ében, 1939. december 31-én megjelent háromhasábos értékelésében Szabó igen kritikus a nagyjából fél év anyagával: *„A megszaporodott korlátok és a megszűkült keretek”* miatt nem sikerült *„a legfontosabb feladat”*, *„a jó magyar erők egyesítése”*, a Szellemi Honvédelem eszméinek és tanításainak *„a mai formákon túllépő”* szervezése, és a rovatot is csak *„szegényesebben és sok tekintetben halványabban tudtuk folytatni, mint annak előtte”*. De nem hallgatja el a szerkesztő *„az esztendővég e pillanatában”*, hogy a különböző oldalakról érkező politikai támadások s az emiatt érzékelhető elbizonytalanodás mellett a *„szokásos magyar hibák is fölmerültek”*, vagyis érzelmi alapon sokan álltak a kezdeményezés mellé, de a szervezést ebben vagy abban a városban *„mindig csak tőlünk várták”*, ahelyett, hogy maguk megtették volna. Az írást akár egyfajta mérlegnek és búcsúnak is lehet tekinteni, Szabó ugyan minden bizonnyal szerkeszt még néhány *Szellemi honvédelem*-összeállítást, de az új évben elkanyarodnak az utak: az övé januárban, Észak-Olaszországon át, Párizsba vezet, az akkori francia kultúrattasé által fölajánlott ösztöndíjjal – erről terjedelmes cikksorozatban számol be a *Magyar Nemzet*ben –, a rovat pedig tovább él nélküle. Ha már az utaknál tartunk, hadd említsem meg, hogy a *Holmi* egyik tavalyi számában Szabó Zsuzsa érdekes adalékkal szolgál a *Szellemi honvédelem* történetéhez: az író özvegye szerint Szabó Zoltán 1939-től 1944-ig Budán, a meredeken kanyargó Gül Baba utcában lakott, s életének ebben a nagyon gazdag periódusában itt írta a *Szellemi honvédelem*-rovatot, s ugyancsak innen utazott el Párizsba. (Szabó Szekeres Zsuzsa: Otthonok és szállások. *Holmi,* 2012. június. 679–688.)

Még egy búcsúpillantás a Szabó Zoltán nélküli rovatra; a tematika, sőt olykor a terjedelem is bővül: például négyhasábos összeállítás finn testvéreinkről (1940. január 21. 6. o.), Erdélyről (Kicsiny vagy – mégis nagy. 1940. február 4. 6. o.) vagy éppen olasz barátainkról (1940. március 31. 6. o.). Ez utóbbi nem pusztán idézetgyűjtemény, hanem idézetekkel megtűzdelt magyarázó kisesszé, s ekkor már bizonyossággal tudni lehet, hogy ezeknek az oldalaknak a szerkesztője a tanári végzettségű, mélyen hívő és élesen nyilasellenes Kunszery Gyula. A bizonyosságot az adja, hogy a március 24-i, egész oldalt betöltő (!) *Szellemi honvédelem*-összeállítást – témája a vallásos magyarság – Kunszery Gyula aláírta. Szabó utódaként ő nagyjából fél évig adja nyomdába a rovat írásait, ám 1940 kora nyarán a politikai nyomás végül eléri célját: június 9-én jelenik meg utoljára a rovat – *Magyar Baedeker* az összeállítás címe –, két nap múlva két hétre betiltják a lapot. Az ismét megjelenő újságban már nincs *Szellemi honvédelem*-rovat, s néhány hét múlva már Pethő Sándor sincs a lap élén, július 23-án írja meg lemondólevelét. Az alapító főszerkesztő és az általa kitalált és szorgalmazott rovat szinte együtt távozik a laptól – úgy is mondhatnám – a sajtótörténeti halhatatlanságba. Szabó, a publicista Franciaországból való hazatérése után viszont újra és folyamatosan publikál a lapban, egészen 1944. február 27-ig. Ekkor jelenik meg utolsó cikke, s nem egészen négy hét múltán, három nappal a német megszállás után végleg betiltják a *Magyar Nemzet*et.

A napilap rovatával, ahogyan a bevezetőben utaltam rá, nem merül ki Szabó és a szellemi honvédelem kapcsolata: a rovat mellett az író igen fontosnak tartotta a Szellemi Honvédelem címmel megjelenő 1940-es *Magyar Nemzet*-naptárt. A szerény kivitelű, de

annál gazdagabb tartalmú, 160 oldalas kötet az ő gondozásában és szerkesztésében jelent meg, s 22 év múltán, a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencián adott interjújában erről jóval többet beszélt, mint a rovatról, méghozzá érzékelhető büszkeséggel. (Szabó Zoltán: NYUGATI VÁRTÁN, II. 338.) Volt is mire büszkének lenni! A 28 éves fiatalember Babitstól, az akkor már nagybeteg költőfejedelemtől verset, mégpedig *„vezér-verset”* kért és kapott a NAPTÁR számára. A történetet Szabó így beszéli el: Pethő Sándor bízta meg a NAPTÁR szerkesztésével, ő pedig nem akart vezércikket közölni, ezért döntött a *„vezér-vers”* mellett. Az ötlet tetszett Pethőnek, s megegyeztek abban is, hogy csak Babits írhatja. Csakhogy Szabó megrémült: *„Hogy kérhet az ember ilyen nagy költőtől, aki nagybeteg is,* 1940 *címmel alkalmi verset egy kalendáriumba?”* A terv mégis sikerült: a költő meghallgatta, azt ígérte, elgondolkozik az ötleten, s ha eszébe jut valami, akkor megírja, ha nem – akkor nincs vers. A december 5-i határidő előtt egy nappal kapott Szabó egy kézzel írt lapot Babitstól, hogy 6-án küldi a verset, s reméli, hogy a késés nem okoz fennakadást. Így született meg az EZERKILENCSZÁZNEGYVEN című költemény, valóban *„vezér-vers”*, ha nem anakronizmus ilyen műfajról beszélni: a költemény szerelmi vallomás az édes haza iránt, amely most *„kősziklám”* és *„erős váram”*, *„bástya az omló világban”*, s a haza sorsa egyben a költő sorsa is. A verseknek is megvan azonban a maguk sorsa, akár a könyveknek: a harmadik versszak évtizedeken át áldozatául esett a különféle ideológiai fogantatású cenzúráknak. A NAPTÁR-ban még a teljes vers jelent meg, s utóbb is kitalálható, hogy mi okozhatott fokozott gondot a cenzoroknak, például az, hogy *„...nemzetek halálát engedte az Isten”*, vagy az, hogy *„gonosz, szomszéd szelek”* borzasztják a hazát. A rendszerváltásig csak az 1945-ös kiadású Babits-kötet – felesége, Török Sophie rendezte sajtó alá – bírta el a harmadik versszakot, amely a háborús évek és a későbbi szocialista-kommunista idők cenzorainak neheztelését egyaránt kivívta. (Minderről Kelevéz Ágnes ír kutatói alapossággal az 1999-es Babits-összes utószavában: Osiris, 1999. 673–677.)

A vers mintegy foglalata, költői esszenciája A SZELLEMI HONVÉDELEM NAPTÁRÁ-ban összegyűjtött prózának. A népi kalendáriumok bizonyos formai jegyeit magán viselő NAPTÁR egészen bravúros szerkesztői teljesítmény: a magyarságban és minőségben feltétlenül hívő, a pártkapcsokon felülemelkedő Szabó Zoltán tudhatott csak fölsorakoztatni ilyen szerzőgárdát, amelynek tagjai között népit és urbánust, baloldalit és jobboldalit, parasztot, munkást, értelmiségit, papot egyaránt találunk. A mai szemmel is imponáló lista ismertetése előtt helyénvalónak tűnhet tisztázni, hogy a „pártok fölöttiség” Szabónál azt is magában foglalta, hogy politikai horizontjára pályája során soha nem kapaszkodott föl a szélsőjobboldal, sem a nyilas szólamok a két háború között, sem a hosszúra nyúlt emigráció sokszor élesen antikommunista légköre nem közelítette egyetlen centivel sem a jobboldali szélsőség felé. Visszatérve a NAPTÁR szerzőinek névsorára: ebben Babits mellett az akkori rendszerről kritikusan gondolkodó szellemi élet színe-java szerepel; a már elismert nagy író Móricz Zsigmond és Szabó Dezső mellett a náluk fiatalabb, de ugyancsak neves Márai és persze a népiek, élükön Illyéssel és Kodolányival, a munkásokról író, konzervatív szemléletű Szekfű Gyula, korának alighanem legnagyobb magyar történésze, az akkor fiatal, tehetséges, erősen balra hajló és még tiszta erkölcsi úton járó Boldizsár Iván, Darvas József, Erdei Ferenc, Ortutay Gula és Veres Péter. De ott a szerzők között a piarista papköltő Sík Sándor, a munkások költőjeként Kassák Lajos, Erdélyből a fiatal, de már ismert Tamási Áron, a kommunista elköteleződésű Markos György, majdan a gazdaságföldrajz neves professzora, a kitűnő esszéista Cs. Szabó László és az ifjú kritikus Molnár Antal, aki Kodály és Bartók művészetét pártolva zenei honvédelmet sürget. S ha mindehhez hozzávesszük, hogy a NAPTÁR-ba írtak az akkori *Magyar Nemzet*

legjelentékenyebb publicistái, a főszerkesztő Pethő Sándorral és Szabó Zoltánnal az élen, hogy a magyar társadalom előtt tornyosuló gondok szempontjából francia, lett és dán példákról értesülhetett az olvasó, és hogy az akkori idők technikai színvonalának megfelelő karakteres fotókat és grafikákat is láthatott a NAPTÁR olvasója – nos, mindezeket összegezve bízvást megállapítható, hogy a NAPTÁR egészen különleges, mondhatni, páratlan szellemi csemege, hetven év távolából is. Csaknem százhatvan oldalon sűríti azt, amit az újságoldalak egy éven át tettek: idézetekkel és tanulmányokkal, esszékkel, magvas cikkekkel járja körül a magyar jobbítás programját. A szerkesztő Szabó Zoltán a NAPTÁR-ban (Budapest, 1939. 146–151.) olyan célokat sorol, amelyek – mutatis mutandis – ma is időszerűek: ami a múltat illeti, az emlékezésre és a régiek példájának követésére biztat, a jelenben a könyörtelen önismeretre, a jövőre nézve pedig az a teendő, hogy megmutassuk Európa többi népének, mit tudunk, és a népek nagy családjában mennyire fontos hely a miénk. E célok nem kecsegtetnek gyors eredménnyel, itt nem politikáról van szó, figyelmeztet Szabó, nem választási sikerről, nem parlamenti beszédről, nem könnyen pontokba szedhető programról. Ebben a pártpolitikai felülemelkedésben a fiatal Szabó nem változott; ugyanezt vallotta már két évvel korábban, 1937-ben a *Pesti Napló* hasábjain, kifejtvén, hogy ő és barátai becsülik az értékeket, bárhol jelenjenek is meg, s azért nem veszik fel sem a jobboldal testi, sem a baloldal lelki formaruháját, mert ez azt követelné, hogy *„elnézzük az értéktelenséget és tudatlanságot, csak azért, mert a mi oldalunkon van”*. (KORTÁRS AGGODALMAIRA. *Pesti Napló,* 1937. február 21. 42. o.) Maradandóságot, sőt halhatatlanságot éppen ez a szemlélet biztosít Szabónak és a Szellemi Honvédelemnek – a költő és barát Cs. Szabó László nem tévedett, amikor Szabó Zoltán halála után azt írta az özvegynek: *„Zoltán a halhatatlanságé”*. Mert a világ ugyan többször is kifordult sarkaiból 1940 óta, de ki legyintene könnyedén a Szabó-cikk zárómondatára a NAPTÁR-ban: a Szellemi Honvédelem ma – vagyis 1939-ben – idegen áfiumok ellen való függetlenségi harc szellemi eszközökkel, de ebből a harcból a magyar nép szabadságharca lehet a magyar maradiság ellen, s nem csak szellemi eszközökkel.

Szabadságharc ugyan nem lett, de ki állíthatná, hogy ezek a sorok ma egyáltalán nem aktuálisak?!

Kurdi Imre

HELYÜKET A FÁN

Amikor ott állsz az ablakban a bő, rózsa-
vagy inkább magentaszínű pólódban, pofátlanul
fiatalon, üdén és kívánatosan, miközben én
(igazi, ifjú hős) az ágyban, párnák között
szívom a cigarettámat rendületlenül –
szóval tulajdonképpen már csak fényképről
emlékszem arra a pillanatra. És volt még nyilván
számtalan másik is, amelyekre
már így, fényképről sem. Egy részük alkalmasint
digitálisan, CD-ken vagy memória-